

In Barna G., Kótyuk E. (szerk.): A test és lélek orvosai. Grynaeus Tamás emlékkönyv. Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszék, Szeged, 2013.

Papp Nóra

ETNOBOTANIKAI KUTATÁSOK ERDÉLYBEN AZ 1960-AS ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

Bevezetés

Az etnobotanika mint a néprajz és a természettudományok egyik jelentős határterülete a népi növényismeret és az ember közötti mindennapi kapcsolat kutatásával foglalkozik.¹ A tudományterület botanikai és földrajzi értékei mellett többek között kiemelkedő a történelmi, antropológiai és folklorisztikai szerepe.² Magába foglalja a növényzet népi orvoslási, táj- vagy eszközhasználattal, építészettel és hitvilággal kapcsolatos értékes adatait is.

Erdély több tájegységének (1. ábra) népi növényismeretével kapcsolatban számos tanulmány és kötet látott napvilágot. Jelen összefoglalónkban, amely a terjedelmi korlátok miatt nem teljes, az 1960-as évektől kezdődően válogattunk a megjelent munkákból a fenti szempontok szerint. Áttekintjük a tájegységenkénti összefoglaló írásokat, nyelvészeti munkákat,³ egyes tájfajtákat ismertetünk⁴ és bemutatunk számos monografikus tanulmányt.⁵

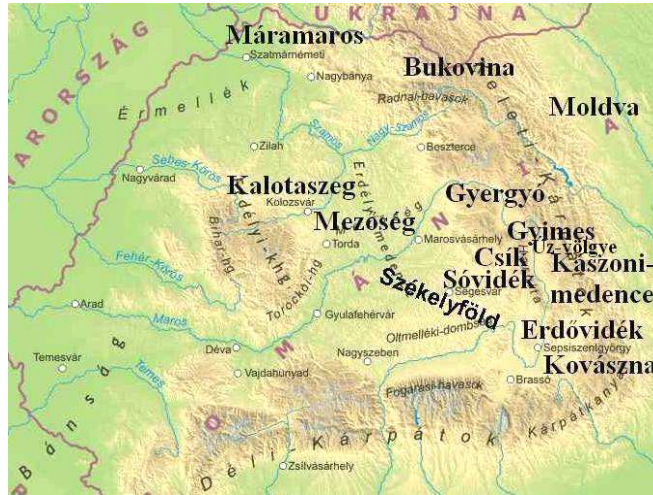
¹ Szabó – Péntek 1976.

² Zsigmond 2005.

³ Vörös 2008.; Rácz 2010.; Péntek 1974.

⁴ Nagy-Tóth 1998.

⁵ Vita 1973.; Péntek 1978.; Péntek 1995.; Murádin 1967.; Murádin 1975.; Szabó 1999.; Péntek – Szabó 1981.; Dénes – Papp – Babai – Czúcz – Molnár 2013.

1. ábra.

Etnobotanikai kutatások tájegységei Erdélyben (<http://erdely.terkepek.net/>)

A népi növényismeret kutatásának célja az adatok feljegyzése és megőrzése mellett gyógyászati szempontból további vizsgálatokra érdemes taxonok feltérképezése és esetleges laboratóriumi analízise,⁶ ami napjaink gyógynövénykutatásában is jelentős szerepet kap.⁷ A tájhasználattal kapcsolatos népi tudás továbbá jelentős eredményekkel szolgálhat például napjaink természetvédelmi intézkedéseinek kivitelezéséhez

A következőkben tájegységenként tárgyaljuk az erdélyi etnobotanikai kutatások 1960-tól megjelent (és néhány ezt megelőző) legfontosabb gyűjtőmunkáinak eredményeit.

Bukovina

A hajdani Bukovina Románia északi részén terül el. A hadikfalvi székelyek a térségből az 1940-es években áttelepültek többek között Felsőnáánára, Varasdra, majd az 1960-as években Érdre. Az ide települtek és leszármazottaik között végzett gyűjtőmunka eredményei egy négy részes cikksorozatban jelentek meg Grynaeus Tamás és Szabó László Gy. tollából⁸. A több mint 200 növényfaj esetében az elvándorlás miatt lejegyezték a pontos származási adatokat, a munka gyimesi kutatásokkal való összevetése révén a taxonok népi és tudományos elnevezése, valamint az alkalmazási módok, helyenként szó szerinti idézetekkel. A szerzők megemlítenek többek között a népi orvoslásban, eszközként, gyermekjátékként, táplálék-

⁶ Rác-Kotilla – Fórika – Rác 1965.; Fancsali 2010.

⁷ Rác 1973.; Rác 1979.

⁸ Grynaeus – Szabó 2002.

illetve dísznövényként ismertetett taxonokat is. A népi nevek után az egyes adatközlők monogramjai olvashatók. A sorozat befejező részében az adatközlők által csak névről ismert, pontos botanikai azonosításra nem került fajok, egyes szentelmények, valamint a népi elnevezések magyarázatain belül a bibliai, betegség- illetve állatneveket tartalmazó terminológiai meghatározások is.

A bukovinai székelyek népi orvoslásáról további adatok olvashatók egy szintén nagyobb lélegzetvételi tanulmányban⁹. A munka több mint 200 betegségcsoport szerint tárgyalja a humán- és állatgyógyászat területén feljegyzett gyógymódokat betűrendben, szó szerinti közlésekkel, a gyűjtési helyszínek pontos megjelölésével, szójegyzékkel és névmutatóval.

Moldva

Az ország észak-keleti részén élő moldvai csángó magyarok etnikai elzártságuk révén jelentős kultúrtörténeti értékeket és hagyományokat őriznek napjainkban is. A térség számos településén végzett etnobotanikai felmérés között az 1930-as években csángó növénynevek adatközlő tanulmányai láttak napvilágot¹⁰, majd az 1980-as évektől kezdve Halászné Zelnik Katalin és Halász Péter munkásságát kell megemlítenünk. A szerzők számos tanulmányt és kötetet jelentettek meg a moldvai csángók népi növényismeretével kapcsolatban. Az első közlemény 12 moldvai településen (Bogdánfalva, Csügös, Diószén, Forrófalva, Gajcsána-Magyarfalva, Klézse, Külsőrekecsin, Larguca, Lészped, Onyest, Pusztina, Szabófalva) 1970–1976 között gyűjtött 103 növényfajt tárgyal, összesen 191 népi elnevezéssel, pontos felhasználási móddal, szó szerinti közlésekkel, valamint fő készítménytípusokkal (pl. tea vagy *csáj*, fürdő vagy *feredő*, füstölés stb.)¹¹

A következő munkák csángó növénynevek adattárát¹², majd kiemelten a sebek, kelések, ficam, törés és égés esetén alkalmazott taxonokat tárgyalják, összehasonlító elemzést végezve a moldvai és gyimesi csángók növényismerete és egy 18. századi, Gelencéről származó orvosló könyv adatai között.¹³ A könyv 150 éven keresztül lejegyzett tapasztalatokat tartalmaz, összesen 99 növényi eredetű szer és 211 korabeli recept ismertetésével. Az összehasonlító tanulmány Moldvában 24 ismert fajt közöl népi és

---

⁹ Sebestyén 2008.

¹⁰ Csűry 1933.

¹¹ Halászné 1981.

¹² Halászné 1987.

¹³ Halászné 1993.

tudományos elnevezéssel, a felhasznált növényi rész és alkalmazási mód megemlítésével. Közülük néhány átfedést mutat a gelencei könyv ismeretanyagával, így a sebek kezelése során feljegyzett *Achillea millefolium* L. és egyes *Plantago* taxonok tekintetében.

Halász Péter több mint 40 éves kutatómunkája alapján három tanulmánykötetben mutatja be a moldvai csángó magyarok környezetük megfigyeléseiből eredő, mítikus növényi elemeket is felvonultató hiedelemvilágát (jövendölés, álomfejtés, nevezetes számok, tájszavak magyarázata), archaikus elemekben gazdag, hagyományos állattartását és népi növényismeretét.¹⁴ Ez utóbbi munka tartalmazza a szerző módszertani bevezetőjét, az adatközlők ismeretének lehetséges forrásait, illetve a könyvben szereplő növényfajok csoportosítási szempontjait (lelőhely, gyűjtési eszközök, hiedelmek, felhasznált növényi rész). Az adattár magába foglal népi gyógyításban alkalmazott taxonokat, táplálék-, takarmány- és dísnövényeket, épület- és bútorfák anyagnövényeit, szentelményeket, valamint a népdalokban és textíliákon megjelenő növényi motívumokat is, tájnyelvi és növénynévmutatóval kiegészítve.

A moldvai csángók népi orvoslásával kapcsolatban számos növényi vonatkozás olvasható további tanulmányokban,¹⁵ leggyakrabban betegségcsoportok szerinti felosztásban (pl. Szítás¹⁶), mágikus elemekkel és hiedelmekkel,¹⁷ avagy gyógyító eljárásokkal kiegészítve (lábnyi csángók¹⁸). A növények számos felhasználási területe között a moldvai csángók gyapjúfestésében fontos szerepet játszó festőnövények is helyet kaptak egy tanulmányban, ismertetve az egyes növényfajok (pl. *szádokfa*, *szúlyfű*, pompás dió, vadalma, enyves éger) alkalmazott részeit, a festés menetét és egyéb anyagait (pl. timsó, ecet), valamint a festett színt.¹⁹

Máramaros

A Románia északi részén elhelyezkedő Máramarosban Kóczyán Géza gyűjtőmunkáját kell megemlíteni, aki a térség növényismereti anyagából a nadragulyához (*Atropa belladonna*) fűződő népi hiedelmeket dolgozta fel monografikus tanulmányában.²⁰ A növényvel kapcsolatos népi hitvilág elsősorban hallucinogén hatású alkaloidokat tartalmazó

---

¹⁴ Halász 2005.; Halász 2007.; Halász 2010.

¹⁵ Benedek 1997.; Bernád 2002.; 2004.; 2010.;

¹⁶ Kocsis 2010.

¹⁷ Bosnyák 1973.; Csoma 2000.

¹⁸ Lakatos 2000.

¹⁹ Kobzos Kiss 1999.

²⁰ Kóczyán 1990.

leveleinek felhasználásán alapul, számos gyógyászati és néprajzi szempontból értékes adat ismertetésével. A térségbe tartozó Lapus (Oláhlápos) botanikai felmérése számos adatot szolgáltat a terület táplálék-, aroma- és dísznövényeit illetően, ökológiai és társulástani jellemzőkkel kiegészítve.²¹

Kalotaszeg

Kalotaszeg földrajzi szempontból három részre tagolódik: Felszeg, Alszeg és a Kolozsvár környékén elhelyezkedő Nádasmente. A magyarok és románok lakta térség népi orvoslásával és az alkalmazott növényfajok terminológiai kutatásaival kapcsolatban számos etnobotanikai és nyelvészeti munka látott napvilágot. Az első adatközlő tanulmány betegségek szerinti felosztásban mutatja be a gyógyító eljárások során alkalmazott 71 növényfajt, valamint állati eredetű és egyéb anyagokat.²² A betegségek és tüneteik tájnyelvi meghatározása figyelemreméltó (pl. *káptyásság* – szédülés, *kíkpokolvar*, *szárazbetegség* – tüdőbaj). A gyógymódokat számos hiedelem és mágikus elem is kíséri, pontos helyzetképet adva az adatközlők beteg állapottal kapcsolatos világnézetéről és küzdelméről.

Az 1970-es években Kóczián Géza, Szabó István és Szabó László által megkezdett²³ és a későbbiekben folytatott kutatások²⁴ eredményei a térségben feljegyzett és azonosított növényfajokat tudományos név szerinti betűrendben mutatják be. Utóbbi munka 750 adatot közöl összesen: 108 gyógy-, vadon termő, festő- és kultúrnövényről Bánffyhunrad, Bikal, Gyerőmonostor, Jegenye, Középlak, Kalotaszentkirály-Zentelke és Valkó településekből. Az egyes szócikkek ismertetik a fajok helyi elnevezéseit, az alkalmazási formát és módot, humán és állati vonatkozásban is.

Kalotaszegi népi növényismereti gyűjtések gazdag eredményeit összegzik Szabó T. Attila és Péntek János közös munkái.²⁵ Etnobotanikai útmutatójuk az egyes taxonokat termőhelyek szerint csoportosítja a közel 500 népi elnevezés magyarázatával, kiegészítve a növénygyűjtés és dokumentálás pontos módszertani alapjaival. Nagyobb lélegzetvételű, összefoglaló tanulmányukban bemutatják Kalotaszeg domborzatát, tájképi tagolódását, éghajlatát, növénytakaróját, valamint a növények és a népi kultúra kapcsolatát.²⁶ A szerzők egy közel 1000 kérdést tartalmazó kérdőív alkalmazásával mérték fel a vadon termő lágy- és

---

²¹ Mihalescu – Vosgan – Rosca et al. 2010.

²² Kovács 1976.

²³ Kóczián – Szabó – Szabó 1977.

²⁴ Szabó 2002.

²⁵ Szabó – Péntek 1974.; Péntek – Szabó 1976., 1980.

²⁶ Péntek – Szabó 1985.

fásszárúakkal, gyom- és dísnövényekkel, szántóföldi, konyhakerti és gyümölcsstermő taxonokkal, valamint egyes gombafajokkal kapcsolatos népi tudást (felhasználás, hiedelmek, jelképek, nyelvészeti adatok). A 251 adatközlővel folytatott beszélgetés és terepmunka során feljegyzett fajok az egyes flóraelemek kategóriáiban kerültek csoportosításra, a kultúrflóra elemeit pedig többek között az életforma, a termesztés helye, formája, a háziasítás ideje és jellege szerint összegzik. A terjedelmes adattár a fajokat tudományos név szerinti betűrendben tárgyalja, a népi elnevezés, termőhely és alkalmazás rövid összegzésével, melyet egy magyar és egy román névmutató tesz teljessé.

A természet mindennapi életben betöltött szerepét mutatja be Vasas Samu kötetében²⁷, kiemelve a népi humán- és állatgyógyászatban ismert betegségcsoportok, tüneteik és gyógymódjaik esetén említett növényfajokat. A kalotaszegi kertkultúra növényfajait összefoglaló munka²⁸ nyelvészeti szempontból is értékes adatokat tartalmaz. Egyes tanulmányok a térségben előforduló taxonok földrajzi nevekben való előfordulásáról,²⁹ növénytársulások és karakterfajaik népi megnevezéseiről,³⁰ valamint az antropomorfizáció megjelenéséről³¹ közölnek további adatokat.

A Kolozsvártól északra elhelyezkedő Borsa völgyében folytatott kutatások eredményei Vajkai Aurél tollából jelentek meg, több kiadásban.³² A négy településen végzett gyűjtőmunka tárgyalja az egyén (pl. gyógyítók) és közösség viszonyát; emellett a különböző gyógyító eljárások során összesen 122 növényfajt is ismertet, készítménytípusokkal együtt.

A térség flórakutatásával kapcsolatban a kolozsvári Malomvölgyben feljegyzett 509 taxont ismertető tanulmányt kell megemlíteni, amely az egyes fajokat életformák és ökológiai mutatók szerint értékeli, ún. öködiagramok segítségével.³³

Gyimes

A Tatros menti Gyimes-völgyében a csángó és román népi kultúra elemei jelennek meg. A terület három fő települése Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplak és Gyimesbükk. Lakosaik értékes archaikus tudást őriznek napjainkban is.

---

²⁷ Vasas 1985.

²⁸ Péntek 1980.

²⁹ Péntek – Szabó 1980., Péntek 1997.

³⁰ Péntek 2003.

³¹ Péntek 1982.; 1984.

³² Vajkai 1943.; 2003.

³³ Csűrös – Csűrös 1996.

Erdély népi gyógynövényismeretéről elsőként egy gyimesi gyűjtésből született tanulmány.³⁴ A népi orvoslást tekintve összefoglaló kötetként Antalné Tankó Mária munkája³⁵ említhető a térségből: munkájában betegségek szerint ismerteti a feljegyzett növényfajokat, tájszavak magyarázatával és növénylistával kiegészítve.

Az egyes településeket tekintve Kóczyán Géza és munkatársai az 1970-es években végeztek gyűjtést Gyimesközéplak és Háromkút területén.³⁶ Az első tanulmány³⁷ növényi, állati, emberi és egyéb eredetű szereket, valamint mérgező taxonokat ismertet: a humán gyógyászatban 11, a népi állatorvoslásban 12 betegségcsoport gyógynövényfajait összegzi tudományos és népi elnevezés, az alkalmazott drogrész, valamint gyógymódok feltüntetésével. Későbbi gyűjtőmunkájuk során 86 növényfajt jegyeztek fel tudományos név szerinti betűrendben, népi elnevezésekkel és felhasználási módokkal együtt.³⁸

A Gyimesközéplakon végzett további gyűjtések között említhetők Frenzl Kata és Balogh Lajos etnomedicinai adatokat összegző munkái,³⁹ összesen 170 növényfaj, 182 népi elnevezésével. Tanulmányaikban kiemelik a csángók népi orvoslására jellemző analógiás gondolkodást. A színanalógia fogalma egyes fajok esetében például a virág vagy gyökér színe alapján történő felhasználásra utal (pl. a *gyertyagyökerűfű* – *Gentiana asclepiadea* sárga gyökere májbetegség ellen), míg a névanalógia fogalomkörében a taxonok elnevezése fedti alkalmazásukat (pl. a *vérburján* – *Hypericum perforatum* vérzéscsillapító tea-főzete). A szerzők megemlítik antropomorf tulajdonságokkal felruházott gyógy- és tápláléknövényeket humán és állati vonatkozásban is, a hozzájuk kapcsolódó hiedelmekkel.

A területről egy különleges gyimesközéplaki gyűjtés eredménye látott napvilágot két magyar szerkesztő jóvoltából: Tankó Mónus Berta csángó pásztor emlékezőiben a mindennapi élet eseményei, népi időjárásjóslás, hiedelmek, szokások, népdalok és rigmusok mellett többek között a hagyományos állattartás és növénytermesztés elemei is helyet kaptak, az adatközlő egyedi stílust teremtő, szó szerinti közléseivel és illusztrációival.⁴⁰

Gyimesbükkön a népi növényismeret feldolgozását Rab János és munkatársai kezdték el az 1970-es évek végén. Első munkájukban 36 adatközlő ismeretei alapján összesen 250 (146 vadon termő és 104 termesztett) növényfajt tárgyalnak a következő kategóriákban: lágyszárú mezei, erdei, vízi és vízparti fajok, fásszárúak, vetési és útmenti gyomok, kerti és

---

³⁴ Holló – Rácz 1968.

³⁵ Antalné 2003.

³⁶ Kóczyán – Pintér – Szabó 1975.; Kóczyán – Pintér – Gál et al. 1976.; Szabó 2002.

³⁷ Kóczyán – Pintér – Szabó 1975.

³⁸ Kóczyán – Pintér – Gál et al. 1976.

³⁹ Frenzl – Balogh 2004.; 2006.

⁴⁰ Bakay – Harangozó (szerk.) 2007.

cserepes dísznövények, díszfák és -cserjék, konyhakerti, szántóföldi, valamint gyümölcstermő taxonok.⁴¹ A növények gyógyászati alkalmazása mellett feltüntetnek táplálkozás, takarmányozás, festés, eszközkészítés vagy díszítés céljából említett adatokat is, írásuk végén fajszám szerinti bontásban és népi névmutatóval. Kiegészítő tanulmányuk újabb adatait az előzőekhez hasonlóan humán- (11 betegségcsoport) és állatgyógyászati (8 betegségcsoport) adatokra osztják.⁴² Az itt említett 58 faj közel 120 alkalmazási módját ismertetik. Egy tanulmány kizárólag a település helyi növényneveit összegzi.⁴³

Gyimesfelsőlök lakosai az állandó orvosi ellátás és patika mellett napjainkban is alkalmaznak gyógynövényeket. Kutatómunkánk során összesen 170 növény- és 13 gombafajt jegyeztünk fel népi elnevezéssel, ezek közül 115 taxon gyógyászati alkalmazással és számos kapcsolódó hiedelemmel.⁴⁴ A munkát egy kiválasztott taxon antimikrobiális hatásának vizsgálata egészítette ki.⁴⁵

Florisztikai és kutatástörténeti munkák a térségből Pálfalvi Pál nevéhez fűződnek. A Gyimesi-hágó közel 500 hektáros területén fellelhető taxonokat a szerző növényföldrajzi elterjedésük, életforma, ökológiai mutatók, védettség és rendszertani besorolás (növénycsaládok) szerint összegzi, számos példa feltüntetésével.⁴⁶ Botanikai és etnobotanikai kutatástörténetet összegző tanulmánya részletes térkép segítségével ábrázolja a területhez fűződő legfontosabb munkát, annak megjelenési helyét és idejét, kiemelve a 20 növénytársulásban több mint 200 adatközlőtől feljegyzett 800 faj legjellegzetesebb képviselőit.⁴⁷

A gyimesi régió egy újabb kutatási terület jó helyszínévé is szolgál. Molnár Zsolt és munkatársai 1999 óta végeznek etnogeobotanikai és tájtörténeti felméréseket a térségben. A kutatómunka antropológiai és botanikai megközelítést is megkíván.⁴⁸ A népi növényzet- és termőhelyismeret feltérképezése, valamint a tájban élő közösség tapasztalatai segítséget nyújthatnak bizonyos természetvédelmi kezelések megtervezéséhez és kivitelezéséhez.⁴⁹ A tájhasználatot kapcsolatos tudásanyag szorosan összefügg ökológiai ismeretekkel is, amellyel az etnoökológia tudományága foglalkozik. Ide kapcsolódik az etnobiobiodiverzitás fogalomköre is, amely a növényfajok evolúciós kutatását foglalja magába, nyelvi elemekkel és

---

⁴¹ Rab – Tankó – Tankó 1981.

⁴² Rab 1982.

⁴³ Tankó – Ilyés 1978.

⁴⁴ Papp 2011.; Papp – Birkás-Frendl – Boris et al. 2009.; Papp – Frendl – Boris et al. 2009.

⁴⁵ Fancsali 2010.

⁴⁶ Pálfalvi 1995.

⁴⁷ Pálfalvi 2001.

⁴⁸ Molnár – Bartha – Babai 2009.

⁴⁹ Babai 2009.; Molnár – Babai 2009.

kultúrtörténeti értékekkel együtt. A szerzők népi növényzetismereti kutatásai során a gyűjtések és cönológiai felvételek segítségével összesen 172 taxont említenek 235 népelevezéssel, valamint a lejegyzett tudás forrásának megjelölésével. A közölt adatok a terület fajgazdag flórájáról és változásáról, a termőhelyekről, a változatos taxonómiai jellegzetességekről és a népi megfigyelés pontosságáról tesznek tanúbizonyságot.⁵⁰

Úz-völgye

A Hargita megyében található Úz-völgyi havasok a 20. század elején népesültek be. A szórványtelepülések és farmtanyák csángó lakossága önellátó: napjainkban gazdálkodással és tejtermékek készítésével foglalkoznak.⁵¹ Két települése, a kétszáz fős Csinód és a száz lakost számláló Egerszék állandó orvosi ellátással, gyógyszerházzal és postahivatallal nem rendelkezik. Elszigeteltségük révén népi orvoslási tudásuk igen értékes: a környezetükben élő növényfajokat jól ismerik és használják, egyéb állati és emberi eredetű szerekkel kiegészítve. Gyűjtőmunkánk során a feljegyzett 180 növényfajból 105 fordul elő a mindennapi gyógyító tevékenységek során,⁵² humán- és állatgyógyászati vonatkozásban.⁵³ Kertkultúrájuk tekintetében számos gyógy-, fűszer-, konyhakerti és dísznövényt jegyeztünk fel, a fajok alkalmazott részeivel és elkészítési módjaival együtt.⁵⁴

Gyergyó

A Gyimesektől északra található Gyergyói-medence népi növényismereti kutatói között megemlíthető az erdélyi születésű Rab János, aki több mint 17 éven keresztül végzett gyűjtéseket a térségben botanikai, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és történelmi vonatkozásban. Tanulmánykötetében ismerteti a terület növénytársulásait, a vadon élő és termesztett növényfajok népi terminológiáját értékes adattárral, az ismert alkalmazási módokat és egyes hiedelmeket, valamint az itt élők kapcsolatát a természettel.⁵⁵ Egy további munkájában hasonlóan értékes adatokat közöl a helyi növényismeret gazdagságáról.⁵⁶ A szerző etnogeobotanikai területen való jártasságát is bizonyította: gyergyói esettanulmányában a

---

⁵⁰ Babai – Molnár 2009.; Molnár 2010.; Molnár – Babai 2010.

⁵¹ Frenzl – Kripner 2005.

⁵² Papp 2011.

⁵³ Frenzl – Papp – Grynaeus 2007.

⁵⁴ Papp – Birkás-Frenzl – Grynaeus 2011.; Papp – Birkás-Frenzl – Farkas – Pieroni 2013.

⁵⁵ Rab 2000.

⁵⁶ Rab, Tankó, Tankó 1980.

fogalomkört mint ökológiai segédtudományt nevezi meg, számos növénytársulástani példával és magyarázattal, kiemelve jelentőségét napjaink kutatástörténetében.⁵⁷

A gyergyói gyűjtögető gazdálkodás helyi jellegzetességeit felvonultató tanulmány összesen 18, elsősorban ínségeledelként és eszközkészítésre használt fásszárú és cserjenövényről, valamint egy taplófajról tesz említést.⁵⁸ Ismerteti az egyes fajok felhasznált részeit és elkészítési módját. Adatokat közöl pl. a kellemetlen ízű, de szükség esetén elfogyasztott *belekenyér* (*Sorbus acuparia*) terméséről, az *istenkenyeréről*, vagy a *bodzafa* (*Sambucus nigra*, *S. ebulus*, *S. racemosa*) szintén eledelként szolgáló bogyóterméséről.

Kászoni-medence

Az Erdély keleti részén elterülő Kászoni-medencében Pintéri István és munkatársai egyes kultúrnövény-tájfajták és vadon termő fajok etnobotanikai gyűjtését végezték el.⁵⁹ A tanulmány Kászonimpér, Kászonújfalu és Kászonaltiz települések adatai alapján összesen 47 termesztett tájfajtát (hüvelyesek, takarmány-, rost- fűszer- és dísznövények), valamint 23 vadon termő fajt ismertet. A gyógyászati célra alkalmazott taxonok között 26 faj a humán, míg 10 az állatorvoslásban szerepel tudományos és népi elnevezéssel, a felhasználás pontos módjával, valamint a helyszín és az adatközlők feltüntetésével. Végül a szerzők összegzik a leggyakrabban előforduló közel 30 népi elnevezést, a megfelelő tudományos nevekkel együtt.

Mezőség

A Kalotaszegtől dél-keletre elterülő Mezőség népzenei és néptánc-hagyományairól híres. Etnobotanikai gyűjtés eredményei a térségből Detrehemtelep településről láttak napvilágot: a szerző összesen 150 betegséget ismertet szó szerinti idézetekkel és népi gyógymódokkal.⁶⁰ A gyógyítók itt elsősorban nők, akik pl. a kenés és a gyógynövények tudományát elsajátítva jelentős szereppel rendelkeztek a közösség népi orvoslását tekintve. A szerző a házi patikák szereit, állati, emberi és egyéb anyagok, vegyszerek és gyógyszerek mellett felsorol 73 növényfajt is a következő kategóriák szerint: gyümölcstermők, vadon növe fásszárúak és cserjék, termesztett és vadon termő lágyszárúak. Összegezi az eljárások során használt eszközöket, a betegségek átszármaztatásával és megsemmisítésével kapcsolatban

---

⁵⁷ Rab 1993.

⁵⁸ Tarisznyás 1978.

⁵⁹ Pintér – Szabó – Kóczyán et al. 1974.

⁶⁰ Keszeg 1981.

említett hiedelmeket, valamint a népi orvoslás korabeli helyzetét, beleértve a fiatalok idősek tudásához való viszonyulását és a modern orvostudomány szerepét is.

Székelyföld

A mai Székelyföld területe alá Hargita, Kovászna és Maros megye egy része sorolható. Kultúrtörténeti, néprajzi és történelmi értékei révén számos tudományterület kutatópontjaként ismert, így tájegységeiben népi növényismeretei felméréseket is végeztek.

A székelyvassági tanyák népi gyógyításáról szóló tanulmányban a mindennapi életben jelentős szerepet betöltő gyümölcsstermő, zöldség- és dísznövények, jellegzetes helyi ételek és teafőzetek mellett helyet kaptak az ünnepekhez fűződő szokások és hagyományok is.⁶¹ Emellett a felmérésben számos betegségcsoport esetén több mint 100 gyógynövényfajt, állati és emberi eredetű anyagokat, valamint néhány készítménytípust említettek.

A Kis-Küküllő mellékvölgyében található Havadon végzett etnobotanikai kutatások kimutatták, hogy a helyiek számos orvosi kézikönyvet, sőt Pápai Páriz Ferenc 1764-es kiadású Pax Corporis-át is használják mindennapi gyógyító tevékenységeik során.⁶² A tanulmány bemutatja a közösség gyógyító személyeit (pl. dörzsölő, tapogató, foghúzó) és több mint 40 eljárási módot betűrendben, szó szerinti közlésekkel. Emellett helyet kaptak növényi és egyes patikaszeres, babonák és a helyi homeopátiás tudásanyag is.

Nagyenyed környékéről összesen 17 helyi tápláléknövény felhasználásával kapcsolatban látott napvilágot egy tanulmány, kiemelve a taxonok gyűjtési módját, a gyűjtött növényi részt és a belőlük készített ételeket.⁶³ Esettanulmányként a szerző a kömény (*Carum carvi*) példáján ismerteti a növény felhasználását, mint leves, tea, pálinka és ízesítő számos étel esetén.

A térség hagyományaival kapcsolatban végzett felmérésben Györffy István a nyír csapolás, azaz viricselés néprajzi vonatkozásait gyűjtötte össze egy korábbi tanulmányában.⁶⁴ A tavasszal csapolható nyír (*Betula pendula*) törzséből édes ízű nedv (virics) nyerhető, megfelelő eszközök, a fába illeszthető különböző csapok és eljárások alkalmazásával. A virics számos betegség gyógyszereként volt ismert, emellett frissítőként is fogyasztották. Mára már tűnőben van a székelyek e különleges tevékenysége, mely jelentős etnobotanikai és néprajzi értékkel rendelkezik.

---

⁶¹ Mészáros 1998.

⁶² Zillmann 1997.

⁶³ Vita 1994.

⁶⁴ Györffy 1937.

A székelyek növényismeretének kutatási eredményei között monográfiák is ismertek. Így született részletes leírás Küküllőkeményfalván a *vörösfenyő* (*Picea abies*) különböző feldolgozási formáinak ismertetéséről: a növény fás részeit épület- és szerszámfaként, tüzelőként, valamint hamu- és szénégetés céljából, a *szurkot* (gyanta) szappankészítésre és rágya csemegeként hasznosították.⁶⁵ További tanulmány említhető egyéb fenyőfajok változatos székelyföldi felhasználásával kapcsolatban: a fenti szempontok mellett megjelennek a kéregedények, a kéreg a bőrcserzésben, a *szurok* és a *csencsók* (toboz) pedig népi orvoslásban betöltött szerepük révén (pl. sebek kezelése).⁶⁶ A térségben honos tölgyfajokkal (*Quercus* sp.) kapcsolatosan végzett kutatómunka elsősorban társulástani és nyelvészeti adatokat közöl (pl. a 'cser' szó földrajzi és helynevekben való előfordulásáról), kiegészítve az egyes fajok bútór- és szerszámfaként való felhasználásával.⁶⁷

Frendl Kata két havasalji település, Szentegyháza és Kápolnásfalu népi növényismereti adatait számos munkájában feldolgozta.⁶⁸ Az adatközlők a humán- és állatgyógyászatban összesen 171 növényfajt említettek 257 népi elnevezéssel, a gyűjtött növényi résszel és felhasználás pontos módjával. A helyiek gyógyító eljárásaik során állati és egyéb eredetű szereket is alkalmaznak, míg mágikus elemek a térségben kevésbé voltak jellemzőek.⁶⁹

A Hargita és Maros megye határán elterülő Siklód népi orvoslásában az előzőekhez hasonlóan hiedelmeket és babonás elemeket nem találunk.⁷⁰ A hagyományos humán gyógyászat itt is számos, a környéken fellelhető gyógynövényt és egyéb eredetű szert alkalmaz, míg az állatorvoslás mára már inkább gyógyszerek segítségével támaszkodik. Az ősi tudásanyagra több tényező is hatást gyakorol napjainkban, így a Magyarországról érkező családok, valamint különböző szakkönyvek ismerete és használata. A szerző így kettős forrásanyagra támaszkodva mutatja be eredményeit tanulmányában.

A Nagyenyedtől néhány kilométerre található Magyarlapád népi orvoslásával kapcsolatban végzett felmérés hét betegségcsoportot mutat be a helyi gyógyító eljárások ismertetésével, a felhasznált növényi és egyéb szerekekkel, valamint az adatközlők szó szerinti idézeteivel.⁷¹ A közösség gazdag hiedelemvilága megemlíti olyan napjainkban már ritka gyógyító tevékenységet, mint az ónöntés vagy a „szenesvíz” készítése és alkalmazása.

---

⁶⁵ Csergő 1978.

⁶⁶ Kisné 2006.

⁶⁷ Kovács 2009.

⁶⁸ Frendl 2001.

⁶⁹ Frendl 2002.

⁷⁰ Balázs 2010.

⁷¹ Sipos 2010.

Munkacsoportunkkal a Szentegyházától 12 kilométerre található Lövétén, a Kis-Homoród mentén kezdtünk etnobotanikai kutatásokat 2008-tól, melyet jelenleg is folyamatosan végzünk.⁷² A település 2008 októbere óta rendelkezik patikával, ám a helyiek mindennapi orvosló tevékenységükben alkalmazzák a környék gyógynövényfajait is. Az ismert és megnevezett 220 taxonból 143 gyógynövényt említettek, 355 népi elnevezéssel a humán- és állatgyógyászatban, összesen 102 betegség megnevezésével.⁷³ Lejegyeztük továbbá a település leggyakoribb táplálék- és dísznövényeit, ismert gombafajait, valamint a gyógyító eljárások során alkalmazott készítmények állati, emberi és egyéb eredetű szereit is.⁷⁴

A Kis-Homoród mentén elhelyezkedő további települések között Homoródkarácsonyfalván folytattunk népi növényismereti felmérést 2011-ben. A településen, amely nem rendelkezik állandó orvosi ellátással, sem patikával, összesen 92 gyógynövényfajt jegyeztünk fel az adatközlők által említett 175 taxon közül.⁷⁵ Leírtuk a fajok népi elnevezését, termőhelyét, a gyűjtés és tárolás módját, a drogként vagy egyéb célra használt növényi részeket, valamint az alkalmazás pontos módját és ismeretének eredetét.

A Csíki-medence Székelyföldön Hargita megyében helyezkedik el, Felcsík, Középcsík és Alcsík területekre osztva. Népi növényismeretük kutatása elsőként Miklóssy V. Vilmos nevéhez fűződik, aki néhány gyimesi és kászoni településsel együtt 47 helységben gyűjtött adatokat, többek között a mindennapokban ismert festőnövényekről és a népi sebtapaszként alkalmazott növényfajokról. A festésre használt taxonok között összesen 68 fás- és lágyszárú fajt említ tanulmányában, melyekről egy 25 pontból álló kérdőív segítségével gyűjtött adatokat (pl. felhasznált növényi rész, egyéb anyagok, előfestés, festési eljárás és szárítás menete).⁷⁶ A külső sérülések esetén említett *sebforrasztók* alkalmazási formái között leggyakoribb, hogy a friss lombleveleket (pl. *zsanika* – *Alchemilla vulgaris*), az al- (pl. *vereshagyma* – *Allium cepa*) vagy lepelleveleket (pl. fehér liliom – *Lilium candidum*) helyezik közvetlenül a sebre, de említett egyéb anyagokat is, mint például a *fenyőszurkot* (*Picea abies* gyantája).⁷⁷ Ebben a tanulmányában a szerző összesen 24 fajt és 13 „írt”, azaz egyéb anyagokkal (pl. liszt, tejfel, méz, viasz) készített keveréket tárgyal.

A Csíkszentdomokoson⁷⁸ és Csíkrákoson végzett etnobotanikai felmérések⁷⁹ adatait újabb tanulmányok ismertetik, összefoglalva a településeken előforduló betegségek lehetséges

---

⁷² Papp 2011.; Papp – Birkás-Frendl – Boris et al. 2009.; Papp – Frendl – Boris et al. 2009.

⁷³ Boris 2010.; Papp – Bartha – Boris et al. 2011.

⁷⁴ Erdei 2011.

⁷⁵ Papp et al. 2012.; Papp – Horváth 2013.

⁷⁶ Miklóssy 1978.

⁷⁷ Miklóssy 1980.

⁷⁸ Pálfalvi 1999.

okozóit, egyes mágikus, valamint sebészeti gyógymódokat, beavatkozásokat, és bemutatja a gyógyító személyeket is. Részletesen kitérnek a felhasznált növényi, állati, emberi és egyéb eredetű anyagok jellemzésére, a népi humán- és állatorvoslás fő betegségi típusaira,⁸⁰ szójegyzékkel, valamint a gyógynövények népi, magyar és tudományos nevét tartalmazó adattárral kiegészítve.

A Hargita megye gyógy- és fűszernövényeit összegző kötet a felsorolt taxonok tudományos és magyar neve, valamint alkalmazási formái mellett etnobotanikai adatokat is közöl, ismertetve a fajok népi elnevezéseit.⁸¹

A térségben botanikai felmérés a medencétől keletre elhelyezkedő Csíki-havasok négy növénytársulásáról készült, a társulásalkotó fajok összegzésével, az egyes flóraelemek és ökológiai mutatók, valamint a területek művelésével kapcsolatos adatok feltüntetésével.⁸²

Sóvidék a Székelyföld tájegysége a Kis-Küküllő és a Korond-patak völgyében. Az erdélyi sóbányászat központjaként ismert térség népi természetismeretének kutatása Gub Jenő nevéhez fűződik, aki a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő közötti területen Abránfalva, Ége, Jásfalva, Kányád, Petek, Székelydália, Székelyderzs és Székelymuzsna településeken végzett kutatásokat. Eredményeiben 99 lágyszárú, 41 fásszárú és 11 vadon termő virágtalan taxont ismertet tudományos név szerinti betűrendben, a népi nevek és alkalmazási területek feltüntetésével. A lejegyzett több mint 100 természetett taxon között szántóföldi, konyhakerti, gyümölcstermő és egzotikus fajokat, valamint dísznövényeket említ, összesen 71 féle népi gyógymód megnevezésével. A későbbiekben Homoródszentmártonban, Homoródszentpálon, Homoródszentpéteren, Bágyon, Kénoson és Recsenyéden leírta a vidék spontán flóráját, fő növénytársulásait, az adatközlők által említett 121 gyógynövényfajt, valamint 12 házi receptet és készítményt. A külső sérülésekre borogatóként, kenőcsként vagy tapasztként alkalmazott gyógynövényekből választott ki a szerző a következő tanulmányába 52 taxont és egy gombafajt (bükkfatapló), hivatalos magyar név szerinti betűrendben közölve. Leggyakrabban a növények frissen gyűjtött levelét vagy termését alkalmazzák, de említenek többek között főzeteket, zsírral készült krémeket, kékszeszben tárolt növényi részeket és egyéb anyagok felhasználását is (pl. méz, tejszín, szalonna, ecet). A szerző köteteiben termőhelyek szerint csoportosítva is bemutatja a térség ismert vadon élő és természetett növényfajait. Külön tanulmányban ismerteti a vidék növényekkel kapcsolatos népszokásait és hiedelmeit. Néphagyományokat és természetismeretet felölelő kötetében 14 településen összesen 607

---

⁷⁹ Kosz 2010.

⁸⁰ Frenzl 2001.

⁸¹ Csedő (szerk.) 1980.

⁸² Csűrös – Csűrös – Pálfalvi 1980.

adatközlőtől mutat be növényi jóslásokat (pl. hagymakalendárium), majd betegségcsoportok szerint tárgyalja az egyes gyógyító eljárásokat, a térség védett növényfajait és közettípusait, valamint a területre jellemző sós víz helyi felhasználását.⁸³

Végül szót kell ejtenünk a Sóvidék híres korondi toplásainak munkásságáról. A taplómegmunkálás és a toplások nagy múltra visszatekintő, hagyományőrző tevékenységét összegzi egy Korondon megjelent kötet, bemutatva a felhasznált taplófajok gyűjtését, feldolgozását, a díszítő motívumok és termékek számos illusztrációjával kiegészítve.⁸⁴

A szintén Székelyföldre tartozó Kovászna megye Erdély dél-keleti részén foglal helyet, Hargita megyétől délre. A térség legfontosabb gyógynövényfajait összegző kötet ismerteti a fajok tudományos és népi elnevezését, a termőhelyi sajátosságokat, a drogként alkalmazott növényi részt és a pontos felhasználást, valamint egyes taxonoknál a gyűjtéssel kapcsolatos adatokat (pl. évenkénti gyűjthető mennyiség).⁸⁵

Háromszék egykor a székelyföldi közigazgatás alá tartozott. A későbbiekben külön vármegyeként jelenik meg, míg ma megközelítőleg Kovászna területével egyezik meg. Az ide tartozó Árapatak településen végzett etnobotanikai felmérés 378 (207 vadon élő és 171 termesztett) taxont mutat be, összesen 535 népi elnevezéssel.⁸⁶ A különböző mezei, vízi és erdei lágyszárú, fásszárú, gyom- és dísznövény, valamint gyümölcstermő, konyhakerti, szántóföldi és egzotikus taxon mellett a munkában 15 gomba- és egy mohafajt is említenek. A tanulmány végén névmutató összegzi a népi orvoslásban felhasznált fajokat, valamint táplálék-, festő- vagy takarmánynövényként, illetve jelképként betöltött szerepük szerint, a ritkuló és újonnan megjelenő taxonokkal együtt. A térségből a háromszékiek hitvilágával kapcsolatban látott napvilágot a „nagyerejű fű” néven említett nadragulyáról íródott tanulmány is.⁸⁷

Erdővidék tájegysége Kovászna megye észak-nyugati részén, a Baróti-medencében terül el. Területe közel 600 km², központja Barót. A térségben növénytermesztéssel kapcsolatos kutatások ismertek,⁸⁸ míg munkacsoportunkkal népi növényismereti felméréseket végeztünk Nagybacon, Kisbacon és Uzonkafürdő településeken.⁸⁹ Adatközlőink a humán és állatgyógyászatban összesen 169 gyógynövényfajt ismertettek 20 betegségcsoport esetén,

---

⁸³ Gub 1991.; 1993; 1994.; 1996.; 1998.; 2001.; 2003.; 2005.

⁸⁴ István – Szócs 2008.

⁸⁵ Rác – Füzi 1973.

⁸⁶ Péntek – Szabó 1976.

⁸⁷ Kakas 1973.

⁸⁸ Zakariás 1995.

⁸⁹ Bartha, Balogh, Papp 2011.

állati és egyéb eredetű anyagok (pl. szalonna, faggyú, méz, juhtetvek) említésével.⁹⁰ Kutatásainkat a területen jelenleg is folytatjuk.

Végül a térségből megemlítendő egy a Székelyföld flórakutatását bemutató történeti áttekintés.⁹¹ A szerző a 18. századtól kezdődően összegzi a területen napvilágot látott legjelentősebb cönológiai, florisztikai, gyógynövényismereti és természetvédelmi forrásmunkákat.

Összefoglalás

Az 1960-as évektől összesített etnobotanikai kutatástörténeti áttekintés értékes tanulmányai és kötetei rámutatnak az erdélyi népi növényismeret múltjára és jelenére. A sort természetesen lehetne még folytatni.

A térség kutatásra érdemes településein napjainkban jelentős életmódbeli változások tapasztalhatók. Ezek mögött elsősorban a fiatal generáció vándorlása, külföldi vagy nagyobb városokban való munkavállalása, valamint érdeklődésük megváltozása – hivatalos orvoslás felé való fordulása – áll. Ez a jelenség Erdélyben a tradicionális gyógymódok továbbadására és örökítésére, így fennmaradására is jelentős hatást gyakorol.

Napjainkban ezek alapján elsősorban az idős generáció említhető értékes és hiteles adatközlőként. Tudásukat azonban a jelenlegi orvosló ismeretekben fellelhető, főként a médiából és szakkönyvekből származó adatok jelentősen befolyásolják már. Ezen ismeretek forrásainak megnevezése, valamint a hagyományos tudástól való elkülönítése nélkülözhetetlen szempontként kerül be napjaink gyűjtőmunkáinak kérdéskörébe. Az adatok pontos és sikeres elválasztása esetén azonban számos értékes, új ismeretanyag vár további feljegyzésre és feltárássra mind néprajzi, botanikai és gyógyászati szempontból.

Összegezve tehát etnobotanikai szempontból a jövőkép a folyamatosan tűnő értékek feljegyzése és megőrzése felé irányítja a ma is élő tudományterület kutatóit, kiemelve jelenkori egyre sürgetőbb feladatait és jelentőségét.

IRODALOMJEGYZÉK

ANTALNÉ TANKÓ Mária

---

⁹⁰ Bartha 2013.

⁹¹ Kovács 1997.

2003 *Gyimes-völgyi népi gyógyászat*. Budapest: Európa Folklor Intézet, L'Harmattan.

BABAI Dániel

2009 „Há' hogyné vóna!“. *Népi növényzetismeret Gyimesben*. OTDK dolgozat. Pécs: PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.

BABAI Dániel – MOLNÁR Zsolt

2009 Népi növényzetismeret Gyimesben II. Termőhely- és élőhelyismeret. *Botanikai Közlemények* 96. 1–2. 145–173.

BAKAY Péter – HARANGOZÓ Imre (szerk.)

2007 *Tankó Mónus Berta csángó pásztor emlékezései: Vajon miért beszélt nékem annyi sok mindent nagyapó?* Újkígyós: Ipolyi Arnold Népfőiskola.

BALÁZS Dorottya

2010 A népi gyógyítás és kutatásának néhány kérdése Siklód példáján. *Kaleidoscope E-journal, Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat. Journal of History of Culture, Science and Medicine*. 1. 1. 88–94.

BARTHA Sámuel Gergely

2013 *Népi gyógynövényismeret Erdővidéken*. Diplomadolgozat. Pécs: PTE ÁOK.

BARTHA Sámuel – BALOGH Lajos – PAPP Nóra

2011 Népi gyógynövényismereti adatok Nagybaconban és környékén. *Gyógyszerészet Supplementum* 23–24.

BENEDEK H. Erika

1997 Adalékok egy moldvai csángó falu népi növényismeretéhez. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. 150–168. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

BERNÁD Ilona

2002 *Egészségünkért 1*. Budapest: Uránia Kiadó.

2004 *Egészségünkért 2*. Budapest: Uránia Kiadó.

2010 *Élő népi gyógyászatunk. Egészségünkért 3*. Budapest: Uránia Kiadó.

BORIS Gyöngyvér

2010 *Népi gyógynövényismeret a székelyföldi Lövétén*. BSc Diplomadolgozat. Pécs: PTE TTK.

BOSNYÁK Sándor

1973 Adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához. *Orvostörténeti Közlemények* 69–70. 279–298.

CSEDŐ Károly (szerk.)

1980 *Hargita megye gyógy- és fűszernövényei*. Marosvásárhely: Tipografia.

CSERGŐ Bálint

1978 A vörösfenyő Kükküllökeményfalva népi növényismeretében. *Népismereti dolgozatok*. 40–50. Bukarest: Kriterion.

CSOMA Gergely

2000 *Varázslások és gyógyítások a moldvai csángómagyaroknál*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület.

CSÚRÖS István – CSÚRÖS László

1996 A kolozsvári Malomvölgy flórájának növényföldrajzi és ökológiai jellemzése. *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi és Matematikai Szakosztályának Közleményei* 5. 39–44.

CSÚRÖS István – CSÚRÖS Margit – PÁLFALVI Pál

1980 A Csíki-havasok néhány növénytársulásának ökológiai jellemzése. *Acta Hargitensia Csíkszereda* 417–432.

CSÚRY Bálint

1933 Növénynevek Bogdánfalváról. *Magyar Nyelvőr* 29. 249–251, 316–321.

DÉNES Andrea – PAPP Nóra – BABAI Dániel – CZÚCZ Bálint – MOLNÁR Zsolt

2013 Ehető, vadon termő növények és felhasználásuk a Kárpát-medencében élő magyarok körében néprajzi és etnobotanikai kutatások alapján. In: DÉNES Andrea (szerk.): *Ehető vadnövények a Kárpát-medencében*. 35–76. Pécs: Janus Pannonius Múzeum.

DIÓSZEGI Vilmos

1960 Embergyógyítás a moldvai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények* V. 3–4. 35–124.

ERDEI Anna

2011 *Elődeink öröksége: békési és székelyföldi települések etnobotanikai értékelése*. BSc Diplomadolgozat. Szeged: SZTE TTIK.

FANCSALI István

2010 *Reevaluarea actiunii plantelor medicinale folosite in etnomedicina din bazinul superior al Trotusului (Ghimes)*. Diplomadolgozat. Marosvásárhely: Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem.

FRENDL Kata

- 2001 *Népi növényismeret, népi humán- és állatgyógyászati adatok gyűjtése Székelyföldön*. Diplomadolgozat. Mosonmagyaróvár: NYME.
- 2002 Népi növényismereti adatok a Székelyföldről. In: Barna Gábor, Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára*. 172–185. Budapest–Szeged: SZTE Néprajzi Tanszék.

FRENDL Kata – BALOGH Lajos

- 2004 Etnobotanikai és etnomedicinai adatok Gyimesközéplek térségéből. *Botanikai Közlemények* 91. 1–2. 147–148.
- 2006 Gyimesi és Úz-völgyi csángó települések népi növényismerete. *Kitaibelia* XI 1. 50.

FRENDL Kata – KRIPNER Veronika

- 2005 Kutatómunka csángó lakta településeken. *Agrárkönyvtári Hírvilág* XII. 3. 10–11.

FRENDL Kata – PAPP Nóra – GRYNÆUS Tamás

- 2007 Veterinary based on experience and belief in Gyimes and Úz Valley of Csángó's (Hungarian-speaking native of Moldavia) (Transylvania, Romania). 6th European Ethnopharmacological Congress Leipzig, Germany. In: *Abstract Book* 46.

GRYNÆUS Tamás – SZABÓ László Gy.

- 2002 A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei. Növénynevek, növényismeret és -felhasználás. *Gyógyszerészet* 46. 251–259. 327–336. 394–399. 588–600.

GUB Jenő

- 1991 *Népi gyógyászat a Sóvidéken*. Hazanéző könyvek 1. 14–16. Korond: Firtos Művelődési Egylet.
- 1993 Adatok a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő közötti terület népi növényismeretéhez. *Néprajzi Látóhatár*. 1–2. 95–110.
- 1994 Növényekkel kapcsolatos hiedelmek és babonák a Sóvidéken. *Néprajzi Látóhatár*. 3–4. 193–198.
- 1996 *Erdő-mező növényei a Sóvidéken*. Hazanéző könyvek. Korond: Firtos Művelődési Egylet.
- 1998 Borogatók, kenőcsök, sebtapaszk a Sóvidéken. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 6: 266–276. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- 2001 *Kertek, mezők természetű növényei a Sóvidéken*. *Sóvidéki etnobotanika*. Székelyudvarhely: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.

- 2003 *Természetismeret és néphagyomány a székely Sóvidéken*. Székelyudvarhely: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.
- 2005 Népi növényismeret a Nagy-Homoród mentén. In: Zsigmond Győző (szerk.): *Növények a folklórbán*. 148–162. Bukarest: A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.

GYÖRFFY István

- 1937 Viricselés a Székelyföldön. *Ethnographia*. XLVIII. 2–3. 205–220.

HALÁSZ Péter

- 2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest: General Press.
- 2007 *A moldvai csángó magyarok hagyományos állattartása*. Budapest: General Press.
- 2010 *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*. Budapest: General Press.

HALÁSZNÉ ZELNIK Katalin

- 1981 Adatok a moldvai magyarok gyógynövény-használatához. *Gyógyszerészet* 25: 361–367.
- 1987 Moldvai csángó növénynevek. *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok* 36. Budapest: ELTE.
- 1993 Sebkezelés a moldvai és a gyimesi magyaroknál napjainkban és Gelencén a XVIII. században. In: Halász Péter (szerk.): „*Megfog vala apóm szokcor kezemtül...*” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. 109–116. Budapest: Lakatos Demeter Egyesület

HOLLÓ Gábor – RÁCZ Gábor

- 1968 Plante folosite in medicina populară din Bazinul superior al Trotusului (Ghimes). In: *Plantele medicinale din flora spontană al Bazinului Ciuc*. 171–176. Csíkszereda: Cons. Pop. al Jud. Harghita.

ISTVÁN Lajos – SZŐCS Lajos

- 2008 *Taplómegmunkálás Korondon*. Székelyudvarhely: Udvarhelyszék Kulturális Egyesület.

KAKAS Zoltán

- 1973 A „nagyerejű fű” a felső-háromszéki néphitben. *Folklór Archívum* 1. 91–97.

KESZEG Vilmos

- 1981 A mezősegi Detrehemtelep népi gyógyászata. *Népismereti dolgozatok*. 97–117. Bukarest: Kriterion.

KISNÉ PORTIK Irén

- 2006 A fenyő hasznosítása a Székelyföldön. *Székelyföld Kulturális Folyóirat* X. 12. 101-116.

KOBZOS KISS Tamás

- 1999 Adalékok a moldvai csángók növényi gyapjúfestéséhez. In: Pozsgai Péter (szerk.): *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére.* 707–713. Budapest: Táton Bt.

KÓCZIÁN GÉZA

- 1990 A nadragulya (*Atropa belladonna* L.) babonás felhasználása Máramarosban. *Honismeret.* 4. 58–62.

KÓCZIÁN Géza – PINTÉR István – GÁL Miklós – SZABÓ István – SZABÓ László

- 1976 Etnobotanikai adatok Gyimesvölgyéből. *Botanikai Közlemények.* 63. 1. 29–35.

KÓCZIÁN Géza – PINTÉR István – SZABÓ László Gy.

- 1975 Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához. *Gyógyszerészet* 19. 226-230.

KÓCZIÁN Géza – SZABÓ István – SZABÓ László

- 1977 Etnobotanikai adatok Kalotaszegről. *Botanikai Közlemények.* 64. 1. 23–29.

KOCSIS Mónika

- 2010 Népi gyógyászat Szitáson. In: Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos (szerk.): *A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók.* 15–108. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

KOSZ Zsófia

- 2010 Népi gyógyászat Csíkrákoson. In Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos (szerk.): *A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók.* 109–178. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

KOVÁCS J. Attila

- 1997 A Székelyföld flórákutatásának áttekintése. *Botanikai Közlemények* 84. 1–2. 41-49.

KOVÁCS J. Attila

- 2009 A cserefa és a székelység. *Művelődés – közművelődési folyóirat,* Kolozsvár. LXII. május-június

KOVÁCS Soma

- 1976 Kalotaszegi népi gyógymódok. *Folklór Archivum* 5. 93–113.

LAKATOS István

- 2000 Embergyógyítás a lábnyiki csángóknál. *Moldvai Magyarság* 5. 12–13.

MÉSZÁROS Ágnes

- 1998 Népi gyógyítás Székelyvárságon. In Bárh János (szerk.): *Havasolja havasa Tanulmányok a székelyvársági hegyi tanyák népéről*. 391–468. Kecskemét: Bács–Kiskun Megyei Múzeum

MIHALESCU Lucia – VOSGAN Zorica – ROSCA Oana Mare – DANCI O.

- 2010 The ornamental, aromatic and edible vegetal species from Lapus region (Transylvania). 19th EVS Workshop – „Flora, vegetation, environment and land-use at large scale” Congress, In: *Abstract Book* 66. Pécs.

MIKLÓSSY V. Vilmos

- 1978 Festőnövények a csíki háziiparban. *Népismereti dolgozatok*, 91–100. Bukarest: Kriterion
- 1980 Csíki népi sebtapaszkok. *Népismereti dolgozatok*. 60–63. Bukarest: Kriterion.

MOLNÁR Zsolt

- 2010 Gyimesi népi növénynevek és az egyes növényfajok termőhelye a tájban lakók szerint. In: Molnár Csaba, Molnár Zsolt, Varga Anna (szerk.): *„Hol az a táj szab az életnek teret, mit az Isten csak jókedvében teremt.” Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből (2003-2009)*. Vácrátót: MTA ÖBKI.

MOLNÁR Zsolt – BABAI Dániel

- 2009 Népi növényzetismeret Gyimesben I. Növénynevek, népi taxonómia, az egyéni és közösségi növényismeret. *Botanikai Közlemények*. 96. 1–2. 117–143.
- 2010 Sajátosságok a gyimesi népi növény- és növényzetismeretben. *Korunk*. 3. 21. 1.

MOLNÁR ZSOLT – BARTHA SÁNDOR – BABAI DÁNIEL

- 2009 A népi növényzetismeret és az etnogeobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció- és táj kutatásában. *Botanikai Közlemények*. 96. 1–2. 95–116.

MURÁDIN László

- 1967 Adatok a muskátli elnevezéseinek szóföldrajzához. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. XI. 275–279.
- 1975 A 'burgonya' és a 'csicsóka' erdélyi elnevezésinek szóföldrajzi és jelentésbeli összefüggéseire. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. XIX. 7–16.

NAGY-TÓTH Ferenc

- 1998 *Régi erdélyi almák*. Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum Egyesület.

PÁLFALVI Pál

- 1995 A Gyimesi-hágó (1164 m) környékének florisztikai vázlata. *Múzeumi Füzetek*. 4. 107–114. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- 1999 Növények a csíkszentdomokosi ember- és állatgyógyászatban. In: BOÉR Hunor (szerk.): *Acta - 1998 II.* 265–284. Sepsiszentgyörgy – Csíkszereda: Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum.
- 2001 A Gyimesek botanikai és etnobotanikai kutatásának története. *Kanitzia* 9. 165–180.

PAPP Nóra

- 2011 Népi gyógynövény-ismereti kutatások a kolostori gyógyászatban és Erdélyben (2007–2010). *Kaleidoscope E-journal, Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat. Journal of History of Culture, Science and Medicine* 2. 2. 76–88.

PAPP Nóra – BARTHA Sámuel – BORIS Gyöngyvér – BALOGH Lajos

- 2011 Traditional use of medicinal plants for respiratory diseases in Transylvania. *Natural Product Communications* 6. 540. 1459–1460.

PAPP Nóra – BIRKÁS-FRENDL Kata – BORIS Gyöngyvér – VOJKOVICS Éva – BENCSIK Tímea – GRYNÆUS Tamás

- 2009 Gyógynövények a népi bőrgyógyászatban. *Congressus Pharmaceuticus Hungaricus*. In: *Abstract Book* 110. Budapest.

PAPP Nóra – BIRKÁS-FRENDL Kata – GRYNÆUS Tamás

- 2011 Ethnobotanical values from some gardens in Csinód (Transylvania). *Curare* 34. 1–2. 97–102.

PAPP, Nóra – BIRKÁS-FRENDL Kata – FARKAS Ágnes – PIERONI, Andrea

- 2013 An ethnobotanical study on home gardens in a Transylvanian Hungarian Csángó village (Romania). *Genetic Resources and Crop Evolution*. 60. 1423–1432.

PAPP Nóra – BORIS Gyöngyvér – BARTHA Sámuel – HORVÁTH Dávid – BIRKÁS-FRENDL Kata

- 2012 A népi orvoslás gyógynövényei napjainkban Erdélyben. *Kitaibelia Tuba Zoltán-émlékszáma*. XVII., 49. Debrecen: Debreceni Egyetem TTK Növénytani Tanszék.

PAPP Nóra – FRENDL Kata – BORIS Gyöngyvér – FANCSALI István – CSEDŐ Károly – GRYNÆUS Tamás

- 2009 Comparative ethnobotanical study of medicinal plant uses from Transylvania. Séminaire International sur «Les Plantes, Aromatiques et Médicinales (SIPAM), Djerba Tunézia. In: *Abstract Book* 188–189.

PAPP Nóra – HORVÁTH Dávid

- 2013 Vadon termő ehető növények Homoródkarácsonyfalván (Erdély). In: DÉNES Andrea (szerk.): *Ehető vadnövények a Kárpát-medencében*. 83–92. Pécs: Janus Pannonius Múzeum.

PÉNTEK János

- 1974 Adalékok román eredetű népi növényneveink ismeretéhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. XVIII. 1. 98-102.
- 1978 Rendszerszerűség és produktivitás a *Phaseolus* népi terminológiájában. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. XXII. 2. 175–190.
- 1980 Kerti virágok és dísznövények Kalotaszegen. *Népismereti Dolgozatok*. 104–114. Bukarest: Kriterion.
- 1982 Kalotaszegi népi növényismeret. Az antropomorfizáció nyelvi vonatkozásai. *Művelődés* XXXV. 2. 40–42.
- 1984 Tököfélék a kalotaszegi népi nyelvben és népi kultúrában. *Művelődés* XXXVII. 2. 34–38.
- 1995 A *Daphnék* az erdélyi népi növényismeretben. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. 34–41. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- 1997 A növénynevek és a földrajzi nevek viszonyáról. In: GERGELY Piroska, B. – HAJDÚ Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. 209: 427–430. Budapest—Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- 2003 *Népi nevek, népi hagyományok*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

PÉNTEK János – SZABÓ T. Attila

- 1976 Egy háromszéki falu népi növényismerete. *Ethnographia* LXXXVII. 1–2. 203–225.

PÉNTEK János – SZABÓ T. Attila

- 1980 A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében. In: TEISZLER Pál (szerk.): *Nyelvészet tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 131–172.

PÉNTEK János – SZABÓ T. Attila

- 1981 Az alakor (*Triticum monococcum* L.) Erdélyben. *Ethnographia* XCII. 2–3. 259–277.
- PÉNTEK János – SZABÓ T. Attila
- 1985 *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete.* Bukarest: Kriterion.
- PÉNTEK János – SZABÓ T. E. Attila
- 1976 Tájékoztató mutató egy népi növényismereti gyűjtésből. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XX. 1. 52–60.
- PINTÉR István – SZABÓ István – KÓCZIÁN Géza – GÁL Miklós – SZABÓ László
- 1974 Kultúrnövény-tájfajták, vad növényfajok és etnobotanikai adatok gyűjtése a Kászoni-medencében. *Agrobotanika* XVI. 123–137.
- RAB János
- 1982 Újabb népgyógyászati adatok Gyimesből. *Gyógyszerészet* 26. 325–333.
- 1993 Az etnogeobotanika – mint történeti ökológiai segédtudomány. In: Várkonyi Ágnes, Kósa László (szerk.): *Európa híres kertje.* 223–257. Budapest: Orpheusz Könyvkiadó.
- 2000 *Népi növényismeret a Gyergyói-medencében.* Csíkszereda: Pallas-Akadémia.
- RAB János – TANKÓ Péter – TANKÓ Magdolna
- 1980 Növényismeretünk gazdag és pontos. [Gyergyó és Gyimes.] *Falvak Dolgozó Népe* XXXVI. 13. 4.
- RAB János – TANKÓ Péter – TANKÓ Magdolna
- 1981 Népi növényismeret Gyimesbükkön. *Népismereti dolgozatok.* 23–38. Bukarest: Kriterion.
- RÁCZ János
- 2010 *Növénynevek enciklopédiája.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- RÁCZ Gábor – FÜZI József (szerk.)
- 1973 *Kovászna megye gyógynövényei.* Sepsiszentgyörgy: Árkosi Agronómusok Háza.
- RÁCZ-KOTILLA Erzsébet – FÓRIKA Margit – RÁCZ Gábor
- 1965 A népgyógyászatban használt néhány növény diuretikus hatásáról. *Orvosi Szemle* 3–4. 396–397.
- RÁCZ Gábor
- 1973 A népgyógyászatban alkalmazott növények és gyakorlati jelentőségük. *Gyógyszerészet* XVII. 2. 67–68.

- 1979 A népgyógyászati adatok értékelése. *Communicationes de Historia Artis Medicinae Supplementum* 11–12. 51–60.
- SEBESTYÉN Ádám
- 2008 *Gyógyító praktikák. Néprajzi gyűjtés a bukovinai székelyeknél.* Kakasd: Sebestyén Ádám Székely Társulat.
- SIPOS Ágnes
- 2010 Népi gyógymódok és babonák Magyarlapádon. *Természet Világa* 141. 12. 154–157.
- SZABÓ Judit
- 1999 *Atropa belladonna* L. és a hozzá kapcsolódó tudásanyag egy falu növényismeretében. In: BOÉR Hunor (szerk.): *Acta - 1998 II.* 285-294. Sepsiszentgyörgy—Csíkszereda: Székely Nemzeti Múzeum-Csíki Székely Múzeum.
- SZABÓ László Gy.
- 2002 Népi gyógynövény-ismeret Kalotaszegen és Gyimesvölgyében. *Turán* XXXII. 5. 4. 39–52.
- SZABÓ T. Attila – PÉNTEK János
- 1976 *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató.* Bukarest: Kriterion.
- TANKÓ Magdolna – ILYÉS Ágnes
- 1978 Növények, helynevek (Gyimesbükk, Tekerőpatak). *Falvak Dolgozó Népe* XXXIV. 13. 5.
- TARISZNYÁS Márton
- 1978 A gyűjtőgető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban. *Népismereti Dolgozatok.* 25–33. Bukarest: Kriterion.
- VAJKAI Aurél
- 1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében.* Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet.
- 2003 *Népi gyógyászat.* Budapest: József Műhely Kiadó.
- VASAS Samu
- 1985 *Népi gyógyászat, kalotaszegi gyűjtés.* Bukarest: Kriterion.
- VITA Zsigmond
- 1973 A mákvirág és népünk kedvelt virágai. *Falvak Dolgozó Népe* XXIX. 21. 4.
- 1994 Tápláléknövények gyűjtése Nagyenyed környékén. *Népismereti dolgozatok.* 44–47. Bukarest: Kriterion.
- VÖRÖS Éva

2008 *A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete.

ZAKARIÁS Erzsébet

1995 Nemi szerepek a növénytermesztésben Erdővidéken. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3. Növény és kultúra*. 27–33. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

ZILLMANN Jenő

1997 Népi gyógyászat Havadon. *Néprajzi Látóhatár*. 1–2. Bukarest: Kriterion. 124–148.

ZSIGMOND Győző (szerk.)

2005 *Növények a folklórban. Plante în folclor*. Bukarest: Magyar Köztársaság Bukaresti Kulturális Központja.

Summary

The traditional ethnobotanical knowledge about the plant usage is due to the archaic folklore system in Transylvania, underlining the importance of various applications, home treatments and special local terminology in each settlement. This summary represents ethnobotanical data about single regions, some plant species and varieties as monographs, and linguistic works reported in several books, book chapters and papers, in most cases in Hungarian. These valuable data are connected to some plant beliefs and usage in the folk medicine, in construction and as household tools, food or fodder in different regions of Transylvania since 1960th years, based on traditional observations and experiences. These collection trips are carried out and continued nowadays, focusing on the study of new plant taxa for further laboratorial researches, too. However, the archaic knowledge of the informants has clearly decreased, therefore the conservation, documentation and prevention of these data from disappearance has a primary importance nowadays.